

Şanlıurfa'da Bir Halk Hekimi 'Attar İsa'

A TRADITIONAL HEALER IN SANLIURFA 'ATTAR İSA'

Fatma ERSİN*, Şahin AKSOY**

* Öğr.Gör., Harran Üniversitesi Sağlık Yüksekokul

** Doç.Dr., Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi, ŞANLIURFA

Özet

Geleneksel toplumlarda hastalık ve sağlık hakkındaki düşünceler, halk kültürünün bir parçası olarak doğmuştur. Halk hekimliği ya da halk tıbbı, modern tıptan farklılıklar gösterir. Geleneksel tıp, kültürün bir parçası olarak halk arasında yaşar.

Ülkemizde çoğunlukla tedavi yöntemlerini büyüklerinden öğrenmiş olan deneyimli kişiler, tedavide bitkisel, hayvansal ve madensel maddelerle hazırladıkları "halk ilacı"ni kullanarak hastalıkları tedavi etmeye çalışmaktadırlar. Bu halk ilaçlarının hazırlanmasında ise çoğunlukla çevrede yetişen bitkilerden yararlanılmaktadır. "Şifalı bitkiler" denen bu tür bitkilerin ülkemizde yoğun bir kullanımı vardır.

Halk hekimliği bağlamında düşündüğümüzde Şanlıurfa'da da aklımıza gelen ilk isim Attar İsa'dır. Bu araştırmanın amacı, Attar İsa'nın biyografisini yaparak, Şanlıurfa'da halk hekimliğini tanıtmak ve yaptığı yararlılıkları anlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Halk hekimliği, Attar İsa, Şanlıurfa, Aktarlık

T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi 2004, 12:87-91

Summary

In traditional societies the ideas about health and diseases emerge as a part of folkloric culture. Traditional medicine or traditional healers have significant differences from modern medicine. Traditional medicine lives among people as a part of local culture.

In our country, people who learned some curative methods from their ancestors generally use some herbal, animal and mineral products for healing. These products are called 'traditional medicine'. They mostly use different kinds of plants that grow locally. Our country is quite rich from these 'materia medica'.

As far as the traditional medicine concerned Attar İsa is the first name in Sanliurfa. In this study we aim to write a biography of Attar İsa, introduce his works as well as traditional medical practices in Sanliurfa.

Key Words: Traditional medicine, Attar İsa, Sanliurfa, Traditional healer

T Klin J Med Ethics, Law and History 2004, 12:87-91

Geleneksel tedavi ve evde uygulanan tedaviler nesiller boyu devam eden ve toplumun geleneklerinden kaynaklanan, modern tıp ile tam olarak açıklanamayan tedaviler olarak tanımlanabilir (1).

Geleneksel tedaviler yüzyıllardan beri uygulanan ve gerek ucuz, gerekse kolay ulaşılabilirliği ile medikal tıba alternatif bir tedavi olarak dünyadaki bir çok ülkede Amerika, Japonya, Afrika ülkeleri, İspanya'da kullanılmaktadır (1-4).

Halk hekimliği veya geleneksel tıp, ilk insanın tabiat olayları karşısında takındıkları tavırlar ve münasebet şekillerinden doğmuştur. Geleneksel toplumlarda hastalık sağlık hakkındaki düşünceler, halk kültürünün bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.

Halk hekimliği veya halk tıbbı, modern tıptan farklılıklar gösterir. Geleneksel tıp, kültürün bir parçası olarak halk arasında yaşar. Geleneksel toplumlarda bir kişinin, bir hastalık hakkında bildiği bir şeyi, genellikle diğer fertler de bilmektedir. Bu bilgiler, kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Böyle bir toplumda bir kişi diğer kültür unsurlarını nasıl öğreniyorsa, halk tıbbını da öyle öğrenmektedir. Halk tıbbı, kültür unsurlarıyla mükemmel bir şekilde bütünleşmiştir (5).

Geleneksel tedaviler dünyanın hemen her yerinde değişik sıklıkla başvuru tedavi yaklaşımlarıdır. Bunlar, geleneklerde kökünü bulan ve kuşaktan kuşağa aktarılan yöntemlerdir. Her ne kadar yalnızca kırsal alanlarda sık başvuru yöntemler

olduğu sanılsa da, kentlerde de sıklıkla başvurulduğu, yapılan çalışmaların sonuçlarından anlaşılmaktadır (1-4,6,7,8).

Ülkemizde de, özellikle geleneksel kesimde bu tür uygulamalara, eskisi kadar olmasa da, oldukça sık rastlanmaktadır. Halk arasında “Kocakarı” diye bilinen ve kendine göre tedavi uygulamaları bulunan kişiler, aslında birer “halk hekimi” dirler. Yaptıkları ilaçlar “kocakarı ilacı” diye tanınan bu kişilerin bazılarının uygulamalarının veya hazırladıkları ilaçların hastalıkların tedavisi ile doğrudan ilgisi olmazken, bazılarının uygulama ve ilaçlarının da olumlu sonuçlar verebildikleri görülmektedir. Çoğunlukla tedavi yöntemlerini büyüklerinden öğrenmiş olan deneyimli kişiler, tedavide bitkisel, hayvansal ve madensel maddelerle hazırladıkları “halk ilacı” nı kullanarak hastalıkları tedavi etmeye çalışmaktadırlar (5).

Bu halk ilaçlarının hazırlanmasında ise çoğunlukla çevrede yetişen bitkilerden yararlanılmaktadır. “Şifalı bitkiler” denen bu tür bitkilerin ülkemizde yoğun bir kullanımı vardır. Bunların bir kısmı halk arasında oldukça tanınmakta ve bazı hastalıklarda sıkça kullanılmakta iken, bazıları ise sadece halk hekimleri tarafından tanınabilmektedir (5).

Her ne kadar bugün modern tıp büyük bir hızla gelişmesine devam ediyorsa da halk tedavileri eski gelenek ve inançlara bağlı olarak halk arasında rağbet bulmaktadırlar. Bilindiği gibi folklor halkın günlük yaşantısının ve kültürünün ilmi olarak tanınır (9).

Sonuç olarak geleneksel bir yapıya sahip olan yörelerde halkın hastalıklara bakışı da, kültürün etkisi altında biçimlenmektedir. Yapılan araştırmalar, eğitim durumunun yanında, ekonomik şartların da hastalıklara karşı olan tutumu etkilediğini göstermektedir. Ayrıca şehirle temas, iletişim ve ulaşım araçlarının yoğun kullanımı da halkın modern tıbbı yaklaşımını kolaylaştırmaktadır. Buna rağmen okumuş veya okumamış, zengin veya fakir olsun, halkın bir kısmı hala belirli hastalık tiplerinde modern tıbbın dışındaki metotlara başvurmakta, nazara karşı ‘okuma’, türbeleri ziyaret, geleneksel yöntemlerle kırık-çıkık tedavisi sıkça görülebilmektedir (5).

Bir dönem geleneksel tıptan modern tıbbı doğru olan yöneliş, modern tıbbın kendi içinde yaşadığı başarısızlıklar, insan merkezli oluşu terk edişi ve buna benzer nedenlerden dolayı son birkaç on yıldır tam tersine dönmüş ve akupunktur, Ayur Veda ve Reiki gibi geleneksel tıp uygulamaları pek çok toplumda yeniden itibar kazanmıştır. Şüphesiz bu yöneliş toplumun sosyokültürel ve ekonomik özelliklerine bağlı olarak hızlı veya yavaş olabilmektedir.

Biz bu çalışmamızda Şanlıurfa’da neredeyse bir yüzyıla yakın sağlık hizmeti vermiş ve Urfa halkının gözünde çok saygın bir yer edinmiş bir halk hekiminden bahsedeceğiz. Halk arasında Attar İsa, veya ‘İsa Ammi’ olarak nam salmış Urfa folklorunun bu önemli figürünün hayatının bilimsel olarak ele alınmasının, gerek Şanlıurfa folkloru için gerekse Türk folkloru için önemli olduğunu düşünmekteyiz.

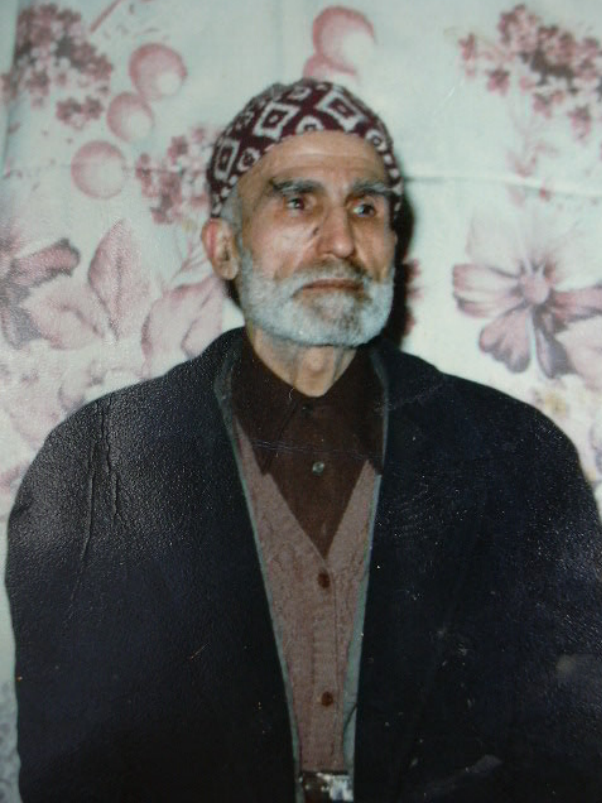
Bu çalışma yapılırken, kendisi vefat ettiği için, Attar İsa’nın oğulları, akrabaları, onu tanıyan kişilerle birebir görüşmeler yapılarak elde edinilen bilgiler kasete kaydedildi ve konuyla ilgili belge ve kişiler fotoğraflandı.

Şanlıurfa’da Halk Hekimliği’nde tarihi bir kişilik olan Attar İsa Demirkol, Hicri 1338 (Miladi 1919) yılında Şanlıurfa’da doğdu (Resim 1). İki evlilik yapmış olan Attar İsa, ilk eşinden bir kız, ikinci eşinden üç erkek ve dört kız çocuğu olmak üzere sekiz çocuğa sahiptir.

Ataları Suriye’nin Rakka şehrinden Şanlıurfa’ya göç etmiş olan Attar İsa’nın akrabalarının bir kısmı halen Suriye’nin Rakka şehrinde yaşamaktadır. Ailesi aslen Arap kökenli olup Koli Aşireti’ne mensuptur (10,11).

İsa Demirkol, birçok yerel ve ulusal televizyonda Halk Hekimi olarak konuk edilmiş, tanınmış biridir. Halk Hekimliğine çocuk yaşlarda başlamıştır. Okur yazar değildir.

Bilindiği gibi halk ilaçları tarihin ilk devirlerinden beri kullanılmaya başlanmış ve bu ilaçlara karşı duyulan gereksinimler günümüze kadar gelmiştir. Halk ilaçları ve halk hekimliği ile ilgili belgeler ise, soydan soya, ustadan çırağa geçerek günümüze kadar devam etmektedir. Yapılan araş-

Resim 1. Attar İsa

tırmalarda, bu ilaçları özellikle yaşlı insanların dedelerinden, ninelerinden, komşularından ya da yanlarında çırak olarak çalıştıkları ustalarından öğrendiği ortaya çıkmıştır (12).

Attar İsa Demirkol da 13 yaşında bir tablada aktariye malzemelerini satarak bu mesleğe başlamış ve 1934 yılında dönemin meşhur aktarı olan Mahmut Sincar onu çırak olarak yanına almıştır. Usta-çırak ilişkisi altı yıl devam etmiş, bu süre zarfında hangi hastalıklara hangi ilaçların iyi geldiğini öğrenmiştir. Yaptığımız araştırma da Aktar Mahmut Sincar'ın Attar İsa'dan başka kimseyi bu alanda yetiştirmediği ortaya çıktı. Kendisinin erkek çocukları olmasına rağmen bu işe ilgi duymadıklarından dolayı, İsa Demirkol'u yanına çırak olarak almıştır.

Kendi hakkında bilgi almak için görüştüğümüz kişiler Attar İsa'nın, paraya değer vermeyen, iyiliksever, kanaatkar, hayır yapmayı seven bir kişi olduğunu ifade ettiler. Onu hep bilgilerinin insanlar-

la paylaşan, bildikleriyle insanları tedavi etmeye çalışan bir insan olarak tanıdıklarını söylediler. Merhum Attar İsa Demirkol bilgilerinin nesilden nesile aktarılmasını sağlamak için, bizim de çalışmamıza büyük oranda kaynaklık yapan, üç oğlu ve bir yeğenini yanında yetiştirmiş ve bu mesleğin devamı yolu ile Urfa halkına hizmet etmelerini sağlamıştır.

Attar İsa'nın gençlik yılları olan 1930'lar ve '40'lar genç Türkiye Cumhuriyetinin yeni kurum ve kuruluşlarını örgütlü hale getirdiği, dolayısı ile ülkenin pek çok bölgesinde, özellikle de Doğu ve Güneydoğu'da eğitim ve sağlık hizmetlerinin aksadığı yıllardı. Bu yıllarda Urfa'da doktor sayısı oldukça azdır. İleri yaştaki Urfa'lularla yaptığımız görüşmelerde o yıllarda Urfa'da birisinin ismi Dr. Basri olan yalnızca iki tane doktor olduğunu öğrendik. İnsanlar bu maddi olanaksızlıklar içerisinde çoğu zaman doktora gidememekte, bu yüzden alanında başarılı olduğu düşünülen Attar İsa'yı tercih etmekteydi. Çünkü Attar İsa'nın verdiği şifalı bitkiler hem ucuzdu hem de parası olmayana ücretsiz olarak bu bitkileri verdiği oluyordu. Burada Attar İsa'nın günümüz sağlık profesyonellerine iletişim konusunda örnek olabilecek bir özelliğinden bahsetmek istiyoruz. Attar İsa Arap kökenli olmasına rağmen, Urfa'nın, dolayısı ile kendisine çare aramak için gelenlerin, etnik özelliklerini göz önüne alarak bu insanların dertlerini anlayıp onlara devalarını anlatacak düzeyde Türkçe, Arapça ve Kürtçe biliyordu. Belki bu bile onun hekimlere tercih edilmesi için yeterli bir sebebi.

Şanlıurfa'nın her kesiminden yaşları, eğitim düzeyleri farklı olan insanların neden Atar İsa'ya gittiklerini sorduk ve çeşitli cevaplar aldık. Aslında bu cevaplar sadece Attar İsa'yı değil bütün aktarları temsil etmekteydi.

İnsanlara neden Atar İsa'ya gittikleri sorulduğunda verdikleri cevaplardan bazıları şunlar olmuştur;

'İlaç içmektense bitkilerle tedavi olmayı tercih ederim'

'Ucuz'

'Param olmasa bile ücretsiz alabiliyorum'

'Özel muayeneler pahalı, muayene olsam bile ilaçları alamıyorum, Attar İsa'dan aldığım ilaçlarla daha ucuza tedavi olabiliyorum'

'Attar İsa'dan aldığım ilaçlar sayesinde iyileşiyorum ve doktora da gitmek zorunda kalmıyorum'

'Derdimi rahat anlatabiliyorum'

'Eczaneden aldığım ilaçların da özünde bitkilerin olduğunu bildiğim için ilaç yerine bitkilerle tedavi olmayı tercih ediyorum'

'Ailemden böyle gördüm ben de devam ettiriyorum'

'Doktora gittim şifa bulamadın bu yüzden çevreden duyduklarım doğrultusunda buraya geldim'

Görüşme yaptığımız bu kişilerin bazıları bitkisel ilaçların ucuz olduğunu bazıların da özel muayenelerin pahalı olduğunu söylemesi maddi olanaksızlıklar dolayısı ile şifalı bitkilerle tedavi olmayı tercih ettiklerini göstermektedir.

Aldığımız cevaplarda insanların tıbbaya güvenmemesi de dikkatimizi çekti. Bu cevaplardan bazıları 'Doktora gittim şifa bulamadın bu yüzden çevreden duyduklarım doğrultusunda buraya geldim, doktorlara güvenmiyorum' şeklindeydi.

Görüşülen kişilerin çoğu ise, rahat iletişim kurmaları sebebiyle aktarları tercih ettiklerini, doktorlarla rahat konuşamadıklarını ifade etmişlerdir.

Çalışmamız sırasında, Attar İsa tarafından tedavi edilip sağlığına kavuşan kişilerle de görüşmeler yaptık. Yaptığımız görüşmeler, sorunları, Attar İsa tarafından yapılan tedaviyi, tedavinin seyrini göstermektedir. Görüşmelerden bazı örnekler;

"Kollarım yandı ve doktora gittim. Yanıklar üzerine sürmem için merhem ve günde bir tane içmem için hap verdi. İki hafta kullandım ama hiçbir iyileşme görmedim. Aksine ağrım, acım daha da arttı. Babama Attar İsa'yı önermişler. Attar İsa yanmış kolumun üzerindeki derileri temizletmemi ve daha sonra yanına gelmemizi istedi. Tekrar yanına gittiğimizde hazırladığı yanık merhemini koluma sürdü ve üç gün sonra kolumdaki yanmış alanların yerini kabuk bağladı. Ağrım da azaldı. Ben merhemi sürmeye devam ettim ve sonunda iyileştim. Gördüğünüz gibi iz bile kalmadı."

Atar İsa'nın oğulları da yanıklar konusunda kendilerine güvendiklerini ikinci derece yanıkları bile çok fazla iz bırakmadan tedavi edebileceklerini söylemektedirler.

"Çocuk yaşta saçlarım döküldü. Kafa derimde yaralar çıktı. Ağrım, acım çok fazlaydı. O zamanlar Urfa'da iki tane doktor vardı. Doktora gittim ama şifa bulamadım. Kadınlar saçım çıksın diye kafa derime sakız yapıştırıp çektiler ama çıkmadı. Ağrım gün geçtikçe daha da artıyordu. Attar İsa'ya gitmemizi söylediler. Gittiğimizde Attar İsa amca önce elini alkolle yıkadı, başıma dokundu, daha sonra ellerini alkolle tekrar yıkadı. Kafamı temizledikten sonra hazırladığı ilacı kafama sürdü. İki ay boyunca bu ilacı kullandım. Kafamdaki yaralar iyileşmeye ve kafamda sarı sarı tüyler çıkmaya başladı. Sonra da saçlarım arttı.

Her iki örnekte cilt hastalıklarına yönelik olsa da bu örnekler çoğaltılabilir.

Attar İsa hakkında yaptığımız pek çok görüşmede bizim dikkatimizi çeken bir nokta da görüştüğümüz kişiler Attar İsa'nın vermiş olduğu ilaçtan dolayı durumu daha kötüye giden veya ölen hiçbir kimseyi ne duyduklarını ne de gördüklerini ifade ettiler. Bu bizim için önemli bir saptamaydı. Çünkü 60 seneye yakın mesleğini icra eden ve sürekli göz önünde olan bir kişi için bu kolay bir iş değildi. Biz zaten bu yüzden Attar İsa'yı sıradan bir aktar veya şifalı bitkiler satan bir kişinin ötesinde görerek akademik bir çalışmaya konu etmeyi düşündük.

60 seneye yakın mesleğini icra eden Attar İsa bir akciğer hastalığı nedeniyle 2000 yılında vefat etmiştir. Cenazesinin çok kalabalık olması onun çok sevilen, saygı duyulan bir insan olduğunun göstergesidir. Halen oğulları da halk tarafından babaları kadar sevilmekte, aktarlığı devam ettirmekte, yeni aktarlar yetiştirmektedirler.

KAYNAKLAR

1. Becerra RM, Iglehart AP. Folk medicine use: diverse populations in a metropolitan area. Soc Work Health Care 1995; 21(4): 37-58.
2. Pachter LM, Sumner T, Fontan A, Sneed M, Bernstein BA. Home-based therapies for the common cold among European American and ethnic minority families: the interface between alternative/complementary and folk medicine. Arch Pediatr Adolesc Med 1998 Nov;152(11):1083-8.

3. Jeffrey T. Culture and ethnicity in clinical care, Internal Medicine; Chicago; 1998.
 4. Baer RD, Bustillo M. Caida de mollera among children of Mexican migrant workers: implications for the study of folk illnesses; Med. Anthropol Q. 1998 Jun; 12(2): 241-9.
 5. Halk Hekimliği (Geleneksel Tıp), http://www.folklor.org.tr/turkish/halk_hekim.htm [Erişim tarihi: 02.01.2004].
 6. Demirhan A, Çocuk hastalıklarının folklorik tıptaki yeri; Türk Folklor Araştırmaları; Mayıs 1979, (cilt 18):8645-7.
 7. Karakoç K, Dayı FF, Oto R. Çocuk hastalıklarının tedavisinde kullanılan geleneksel yöntemler. Sendrom 2003, 15:7:74-8.
 8. Karataş H, Gözükara F. Şanlıurfa ili hastaneleri çocuk servisinde çalışan hemşirelerin, karşılaştıkları geleneksel uygulamalara ilişkin tutumları, III. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri, Şanlıurfa, 22-24 Ekim 2003:50.
 9. Demirhan A. Osmaniye ilçesindeki halk sağaltmaları ve modern tıp açısından incelenmesi, Türk Folklor Araştırmaları, Ağustos; 1978:349:8411.
 10. Yıldız A. Şanlıurfa'da halk hekimliği, Akademik Bakış Dergisi, 1997: 2: 35-36.
 11. Yıldız A. "Aktar İsa", Şanlıurfa Memleket Dergisi, Temmuz 2000; 5(26):30-1.
 12. Demirhan A. Folklorik tıp ve droglar, İstanbul: İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi, 248.
-
- Geliş Tarihi:** 27.02.2004
- Yazışma Adresi:** Fatma ERSİN
Harran Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu
İpekyol Caddesi, 63200 ŞANLIURFA
fersin@harran.edu.tr